

ORDINUL SF. VASILE CEL MARE DIN ROMÂNIA
ȘI RAPORTURILE LUI CU SOCIETATEA (1918 – 1989)

(rezumatul tezei de doctorat)

Conducător Prof. Univ. Dr. Marcel Știrban

Doctorand Furtună Ioan

Cuvinte cheie: anchetă; arestare / arestat; ascetism; bazilian; Biserica Română Unită cu Roma (Greco-Catolică); Biserica Ortodoxă Română; Bixad; comunitate; Congregația pentru Bisericile Orientale; clandestinitate; călugăr/monah; condamnare; dosar penal; episcop; frate-călugăr; greco-catolic; înglobare forțată; Marina Gavril Gheorghe; Manu Iulian Leon; Maxim Aurel Atanasie; mănăstire; noviciat; Nunțiatuura Apostolică; Ordin / Ordinul Sf. Vasile cel Mare; orfelinat; ortodoxie; preot; preot-călugăr (ieromonah); provincie; Prunduș Augustin Silvestru; reformă; reținere / reținut; rezistență / rezistenți; Sălăgianu Vasile Gavril; securitate; Sf. Vasile cel Mare; societate; Transilvania; unire; urmărire / urmărit.

Monahismul s-a născut spontan la sfârșitul sec. al III-lea și începutul sec. al IV-lea în Egipt ca formă specială de trăire a creștinismului, bazată în primul rând pe celibat. Adepții noii forme de viață erau laici și voiau să trăiască la intensitate maximă raportul cu Dumnezeu, iar pentru aceasta considerau indispensabilă ruperea tuturor legăturilor cu oamenii și creștinii de rând. De aceea traiul primilor monahi era izolat, în deșert, și extrem de auster, îmbrăcând încă de la început două forme: anahoretică (trăirea izolată în raport cu societatea dar și în raport cu ceilalți asceți) și cenobitică (asocierea celor care se decideau pentru viața ascetică). În timp ce prima formă de ascetism nu avea reguli, pentru a doua Sf. Pahomie a dat reguli ce erau destul de precise. Adoptarea acestei forme speciale de viață creștină trebuia să se facă în deplină libertate și tot liberă era și rămânerea în ea.

În ambele forme de viață monahismul s-a extins foarte repede în teritoriile creștine ale vremii ajungând astfel și în Asia Mică, zonă asupra căreia va fi focalizată atenția întrucât de acolo va proveni mai târziu monahismul la care se referă această lucrare. Extinderea nu a fost un fenomen exclusiv pozitiv dat fiind că în unele zone în care a pătruns, ascetismul a avut derapaje în sensul unor practici și exigențe de viață exagerate și chiar ingerințe ale asceților în biserică și societatea cu destabilizarea acestora. Derapajele asceților au fost resimțite deosebit de puternic în Asia Mică unde au ajuns să creeze chiar situații de anarhie.

La începutul celei de-a doua jumătăți a sec. al IV-lea intra în scenă Sf. Vasile cel Mare. Provenind dintr-o familie foarte bogată, tânărul Vasile și-a permis să frecventeze cele mai bune școli ale vremii chiar și departe de casă (la Alexandria spre exemplu). Revenit între ai săi s-a dedicat observării vieții ascetice și s-a deplasat chiar pentru a vizita diferite așezăminte ale acestora (aceste deplasări l-au făcut să ajungă până și în deșertul egiptean). În

cele din urmă a îmbrățișat și el ascetismul și a intrat într-un astfel de grup așezat pe o proprietate a familiei sale. După câțva timp a ajuns să fie conducătorul grupului.

Intrat între asceți, Vasile își pune anumite probleme legate de viața pe care aceștia o trăiau, mai ales că văzuse de aproape anumite disfuncționalități ale acesteia. Viața în totală solitudine nu era acceptabilă pentru Vasile; el optează pentru viața ascetică separată de lume, dar trăită de așa manieră încât asceții să își poată câștiga singuri existența. Comunitățile, considera el, trebuiau să își aibă fiecare superiorul propriu fără a fi apoi supuse toate unui superior unic; cu alte cuvinte fără a fi centralizate. Superiorul era cel care trebuia să asigure respectarea disciplinei în cadrul comunității. Un alt lucru considerat ca foarte important era programul de rugăciune, conceput de Vasile în așa fel încât călugării să poată să și muncească. Munca monahilor trebuie să fie inspirată de virtutea carității și din acest motiv să aibă ca scop satisfacerea nevoilor aproapelui și apoi pe cele proprii. Superiorul era îndrituit să stabilească, în funcție de condițiile concrete în care se găsea propria comunitate și în spiritul disciplinei călugărești, activitatea ce trebuia desfășurată de comunitate. Practicile ascetice (posturile sau abstenențele alimentare) trebuie să fie moderate, după gândirea lui Vasile. Întrucât atât Biserica cât și monahismul au ca fundament Sf. Scriptură, în viziunea lui Vasile monahii nu trebuie să manifeste ostilitate față de Biserică ci să se pună în slujba acesteia cu toate puterile și capacitățile lor. Pentru a putea fi trăite toate aceste principii Vasile a mutat comunitățile din deșert în zonele locuite sau în apropierea acestora. Întreaga viziune a lui Vasile cu privire la monahism precum și multe aspecte de natură practică rezultate din aplicarea acestor principii sunt cuprinse în scrieri ale acestuia structurate în întrebări și răspunsuri. Aceste scrieri autorul nu le-a intitulat „reguli“ dar au făcut-o mai târziu alții care, pe de altă parte, au putut vedea și efectele extraordinar de benefice ale lor, motiv pentru care l-au considerat demn de a primi apelativul „cel Mare“. Vasile a devenit mai târziu episcop și a scris și alte opere fundamentale pentru creștinism. Pentru întreaga viață pe care a dus-o precum și pentru scrierile sale, întreaga creștinătate la înscris în rândul sfinților.

Corecturile radicale aduse de Vasile monahismului s-au demonstrat foarte eficiente întrucât comunitățile au început să se îngrijească de săraci, de bolnavi, de pelerini, de orfani. Au început să construiască centre pentru bolnavi și centre de caritate, s-au dedicat muncii pedagogice cu copiii și tinerii. Monahismul care în redresarea și în dezvoltarea sa ulterioară a avut ca bază principiile Sf. Vasile cel Mare a fost denumit, tocmai din acest motiv, monahism bazilian.

Sunt de reținut principiile fundamentale care călăuzeau monahismul bazilian (=„după Sf. Vasile cel Mare“), întrucât vor fi principiile după care se vor călăuzi în traiul și în munca lor și monahii greco-catolici din Transilvania după mai bine de 1500 de ani.

Refăcut, după cum s-a văzut mai sus, monahismul avea să devină foarte puternic și influent, inclusiv din punct de vedere economic, iar în secolele al V-lea și al VI-lea ajungea la apogeu. Situația însă nu era deloc îmbucurătoare întrucât aducea cu sine o nouă incompatibilitate a ascetismului practicat cu cel proclamat. În plus, anumiți monahi începuseră să profite de pe urma acestei stări de lucruri și să amestece ascetismul cu impostura în raportul cu biserica și cu societatea. Toate aceste realități au dus la preocupări în rândul autorităților, inclusiv cele bisericești, care au trecut la luarea de decizii (unele chiar în cadrul Conciliilor ecumenice) pe baza cărora monahii să poată fi controlați. S-a decis, în aceste împrejurări, ca asceții să fie subordonați episcopului locului. Decizii disciplinare pentru această categorie de creștini a luat și împăratul Iustinian. Indiferent de unde veneau reglementările ele erau de din afara tagmei și îi afectau puternic pe asceți întrucât erau îndreptate împotriva independenței lor. Peste toate neajunsurile izvorâte din interiorul ascetismului s-a suprapus criza iconoclastă. La jumătatea secolului al VIII-lea criza avea să ruineze monahismul întrucât acesta se poziționase de partea apărătorilor legitimității cultului icoanelor, iar lupta împotriva aceluia cult devenise o luptă împotriva monahismului. Violențele îndreptate împotriva monahilor erau de o intensitate și îmbrăcaseră forme rar întâlnite. Între cele două perioade ale crizei a apărut un nou „om providențial“ pentru monahi: Teodor Studitul. Acesta a văzut cu claritate că monahismul fusese rănit grav din exterior, dar a văzut tot la fel de clar și care erau bolile grele de care suferise deja înainte: dispariția egalității între monahi, persoane intrate cu averi în viața ascetică și conservarea averilor ca proprietăți personale, aristocrați intrați în mănăstire cu servitori, laxism, refuzul de a servi masa în comun, etc.

Triumful final al ortodoxiei (=al drepte credințe!) în disputa iconoclastă a însemnat pentru monahi recâștigarea stimei de care se bucurau odinioară precum și posibilitatea începerii unei vieți noi.

Față de probleme grave cu care ascetismul se confruntase în interiorul său, Teodor Studitul impune reîntoarcerea la principiile Sfântului Vasile cel Mare și aplicarea lor în viața de fiecare zi. Precum Vasile, și Teodor pune la baza vieții ascetice Sfânta Scriptură. Pentru acesta din urmă însă viața ascetică trebuie să-și aibă ca fundament, împreună cu Scriptura, și fidelitatea față de tradiția monahală și bisericească; aceasta este noutatea lui Teodor în raport cu Vasile. Prin viața și opera sa Teodor s-a înscris și el în rândul sfinților creștini fiind recunoscut, ca și Vasile de altfel, atât de ortodocși cât și de catolici.

Odată cu depășirea crizei din secolul al IX-lea monahismul intră într-o nouă fază a extinderii sale. La solicitarea regelui Rostislav al Moraviei Mari, frații Ciril și Metodie sunt trimiși de la Constantinopol pentru a încreștina acel popor. În ciuda eforturilor imense depuse (care au cuprins și crearea cunoscutului alfabet glagolitic), acțiunea nu a reușit, încreștinarea fiind făcută în acele regiuni de trimișii Romei. Lucrurile s-au petrecut în schimb invers în Bulgaria unde, după ce la început orientarea în vederea încreștinării a fost spre Roma, ulterior hanul Boris, curtea sa și aristocrația s-au botezat și au adoptat creștinismul pe filieră bizantină. Din Bulgaria creștinismul bizantin s-a extins în Serbia, în Macedonia ajungând în cele din urmă în Principatul Kievului. În acest din urmă teritoriu principele Vladimir s-a botezat în anul 988, impunând obligația ca supușii să facă același lucru. Evident, acolo unde s-a instalat creștinismul bizantin a apărut și monahismul de factură baziliană-studită.

Succesele obținute de monahi în luptele iconoclaste precum și în urma extinderii creștinismului bizantin, i-a făcut pe aceștia să înceapă încet-încet să repete erorile trecutului și trecerea din primul în al doilea mileniu să găsească ascetismul în a treia etapă de slăbiciune. Și de această dată înavușirea comunităților era la originea îmbolnăvirii spirituale a ascetismului. Peste această boală s-a suprapus una și mai mare: schisma de la 1054 care a provocat cea mai mare diviziune în sânul creștinătății.

Cu puțin înainte de Marea schismă, în anul 1037, se consideră că este începutul vieții monahale în teritoriile organizate în jurul Kievului. Monahii s-au organizat după modelul studit de asceză, iar mănăstirea Kievo-pečerskaja Lavra a devenit mănăstire de referință pentru monahismul din acea zonă și prin faptul că a elaborat un tipic cuprinzând principalele rânduieli monahale de fiecare zi. De la această mănăstire a urmat o puternică înflorire a vieții călugărești în acele părți, înflorire ce a fost perturbată doar de fărâmișarea Principatului Kiev cauzată de invaziile mongole. Datorită noii situații ce s-a creat, foarte mulți monahi s-au refugiat în teritoriile vecine, teritorii care s-au constituit în Marele ducat al Lituaniei (în secolul al XIII-lea). În aceste teritorii, aflate sub influență catolică, monahismul a început să înflorească din nou în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, înflorire ce a avut ca efect și construirea de mănăstiri. O astfel de mănăstire a fost aceea a Sfintei Treimi de la Vilnius, lăcaș ce urma să aibă un rol de importanță capitală pentru Ordinul Sf. Vasile cel Mare.

Schimbări de mare amploare aveau să se petreacă în Europa și Asia începând de la jumătatea secolului al XIV-lea: turcii își începeau expansiunea în Europa. În tentativa creștinătății de a face față acestui fenomen au fost reunite Conciliile de la Ferrara-Florența și apoi de la Basel-Ferrara-Florența-Roma prin care să fie refăcută unirea dintre răsărit și apus. Hotărârile Conciliilor au fost bune dar au rămas doar pe hârtie, iar la scurt timp după

încheierea ultimului act al acestor Concilii avea loc căderea Constantinopolului (1453). La toate provocările apărute în fața creștinilor s-a mai adăugat una: „Reforma“ lui Martin Luther în Germania, „Reformă“ ce avea ca rezultat schisma occidentală. Luteranismul, și în special calvinismul, ca nuanțe ale „Reformei“ s-au extins până la limita de est a Europei. În aceste împrejurări a fost reluată ideea unirii religioase dintre răsărit și apus, dar de această dată la nivel de Biserici locale.

În contextul acestor mari schimbări geo-politice și religioase din Europa și Asia, monahismul a căutat soluțiile cele mai bune pentru a se adapta și supraviețui. Și a reușit să le găsească. Faptul este demonstrat atât de cele petrecute cu ocazia invaziei mongole cât și cu ocazia invaziei otomane. Cu privire la aceasta din urmă este de menționat faptul important că, deși monahismul a fost foarte legat de societatea bizantină, după cum s-a putut vedea, atunci când imperiul avea să dispară în urma căderii metropolei de pe malurile Bosforului monahismul reușea să supraviețuiască și să-și continue existența și sub „păgâni“. Așadar în timp ce creștinismul nu a reușit să se unească pentru a face față valului otoman, monahii au adoptat strategia supunerii fapt care le-a asigurat supraviețuirea.

Foarte puțin înainte de sfârșitul secolului al XVI-lea avea loc unirea unei părți din Biserica ortodoxă din Ucraina și Bielorusia cu Biserica Romei („Unirea de la Brest-Litovsk“ – 1596). Un important efect al unirii a fost că mare parte din monahii din mitropolia Kievului au aderat și ei la acel act trecând totodată ascetismul lor printr-o reformă. Cu acea ocazie s-au evidențiat două figuri din rândurile monahilor: Iozafat Kuntsevych, martir, ucis ca reacție împotriva unirii, și Iosif Rutzkyj ambii provenind din Mănăstirea Sfintei Treimi de la Vilnius. Reforma monahilor uniți s-a făcut de această dată cu ajutorul călugărilor iezuiți care prin pregătirea și experiența lor asigurau rezultatul dorit. Principalul efect al reformei a fost că fiecare comunitate monahală (mănăstire) era condusă de un superior (numit și egumen sau arhimandrit) și toate comunitățile se supuneau superiorului general (numit protoarhimandrit). Fiecare superior era ajutat de un consiliu. Superiorul general era subordonat mitropolitului unit de Kiev. În plus superiorii nu mai dețineau funcția pe viață sau pe timp nedeterminat.

Sub influența unirii cu Roma a Bisericii din Galiția, în 1646, o mișcare unionistă condusă de doi monahi bazilieni, a făcut ca și Biserica din Transcarpația, Biserica ruteană, să se unească cu Roma („Unirea de la Ujhorod“).

Din punct de vedere ierarhic în urma reformei comunitățile baziliene erau subordonate în final unui singur superior. Faptul era în discordanță cu gândirea Sf. Vasile cel Mare dar avea un avantaj: asigura o uniformizare a disciplinei călugărești, evitându-se astfel riscurile

unor derapaje (care s-au produs în primul mileniu inclusiv din cauza lipsei uniformității în disciplină).

În anul 1743, în urma îndemnurilor Papei Benedict XIV, toți călugării bizantini din teritoriile poloneze și lituaniene de atunci, au fost uniți de episcopii în teritoriile cărora se găseau într-o Congregație formată din două provincii: Poloneză și Lituaniană. Schimbările geo-politice din 1772 au făcut ca opt ani mai târziu provinciile să devină patru la număr. Trei din aceste patru provincii au ajuns să fie în Imperiul rus, iar a patra, Galiția, în Imperiul austriac. În urma persecuțiilor țarului Nicolae I împotriva catolicismului, din teritoriile ruse au dispărut toate mănăstirile baziliene unite cu Roma. Provincia ajunsă sub dominația austriacă a avut și ea de suportat anumite neplăceri cauzate de iozefinism: superiorii nu puteau fi din afara Imperiului, mănăstirile mari au fost subordonate episcopilor iar cele mici au fost desființate, călugării străini nu puteau fi admiși în mănăstiri, etc. Ulterior, în primii ani ai secolului al XIX-lea bazilienii și-au redobândit dreptul de a se conduce după propriile tradiții. Rezultatul acestei noi stări de lucruri a fost cea mai importantă reformă a bazilienilor uniți: Reforma începută în 1882 în mănăstirea de la Dobromyl („Reforma dobromiliană“) și îndeplinită tot cu ajutorul călugărilor iezuiți. Ordinul devenea cu acea ocazie direct subordonat Papei. Rezultatele reformei au fost semnificative: intensificarea și creșterea calității vieții spirituale, ridicarea nivelului intelectual al călugărilor, intensificarea activității misionare și editoriale, reorganizarea structurală a monahilor bazilieni. Deasemenea, în urma reformei bazilienii din Galiția au trimis dintre ei misionari care au asigurat asistență spirituală emigranților ucrainieni din Brazilia, Argentina, S.U.A. și Canada (state în care au și astăzi provincii baziliene puternice).

Pe teritoriul României viața ascetică a apărut în perioada secolelor al III-lea și al IV-lea în zona Dobrogei. Între secolele al IV-lea și al VII-lea viața ascetică cenobitică se instalează în munții Carpați, în zona Buzăului. O altă cale de pătrundere a ascetismului la noi a fost Banatul (în secolul al VII-lea). În Transilvania viața ascetică pătrunde din Banat și din Țara Românească. În mare parte ascetismul de la noi a fost de tip pustnic (eremitic) strâns legat de Biserică precum și de tradițiile populare. Din aceste motive monahismul din acea perioadă s-a mișcat în totală sintonie cu Biserica și poporul, având un caracter pasiv. Cu ocazia marii schisme, monahii din teritoriile noastre s-au aliniat cu Biserica de partea răsăriteană a „blocurilor“.

Organizarea ascetismului românesc a făcut-o monahul Nicodim în secolul al XIV-lea. Modelul adoptat pentru organizare a fost monahismul de la Muntele Athos. Sihaștrii care trăiseră separați au fost grupați în vechi centre încăpătoare cu un superior (egumen) peste

fiecare comunitate. Fapt este că toți acești monahi de la noi au avut aceeași organizare și au urmat regulile Sf. Vasile cel Mare.

Monahismul românesc de la începuturi și până în secolul al XVII-lea a fost un monahism simplu, foarte retras, de sihăstrie, ce s-a instalat cu precădere în Carpați. Ceea ce este interesant la monahismul românesc e faptul că acesta, în totală opoziție cu cel bizantin, nu a intrat nicicând în conflict cu societatea; din contră. Acest lucru avea însă și aspecte negative. Monahii au rămas oameni extrem de simpli și nu au avut nici influențe pozitive asupra poporului. După organizarea monahismului de către Nicodim monahii au devenit ceva mai activi și au început să desfășoare și activități în folosul poporului. Totuși coordonata socială nu a fost și nu va fi o prioritate pentru ortodocși și deci nici pentru monahi întrucât în general creștinismul răsăritea era și este de felul său de factură mistică spre deosebire de creștinismul occidental care se caracterizează prin activism.

În Transilvania lucrurile s-au schimbat radical odată cu unirea cu Biserica Romei (1698-1700). Pe fondul aderării la catolicism, actul însuși al „Unirii de la Alba Iulia“ conținea chestiuni sociale foarte importante. Se pare că Unirea cu Roma nu a avut un ecou prea mare în rândul monahilor întrucât la momentul înfăptuirii aceluia act și imediat după aceea asceții nu își fac simțită prezența în vreun fel. Cu multă probabilitate acesta este și motivul pentru care Inocențiu Micu Clain nu provenea din rândurile monahilor și a îmbrăcat haina călugărească ulterior (la Muncaci) pentru a respecta tradiția răsăriteană (potrivit căreia episcopii trebuie să provină din rândurile monahilor). Indubitabil Inocențiu îi aprecia pe monahi întrucât cu ocazia stabilirii sediului episcopiei la Blaj, a făcut demersurile necesare pentru edificarea unei mănăstiri în localitate și a început construirea ei. Deschiderea mănăstirii Sf. Treime și instalarea monahilor (1747) a fost însă opera vicarului și mai apoi succesorul său, Petru Pavel Aron. Implicarea călugărilor în social a fost laudabilă. Au tipărit diferite publicații în tipografia refăcută de la Blaj și au ocupat locuri la catedrele celebrelor școli blăjene deschise tot în acea perioadă (1754).

La doar 11 ani de la deschiderea primei mănăstiri baziliene unite, același episcop care o deschisese, Aron era nemulțumit de viața ascetică a călugărilor întrucât aceștia nu o trăiau așa cum înțelegea el că trebuia trăită și cum de altfel o trăia. Adevărul trebuie să fi fost la mijloc. Cu siguranță călugării, pe de-o parte, duceau o viață „ascetică“ de o calitate discutabilă. Episcopul, pe de altă parte, nu putea să impună asceza, uneori exagerată din viața sa, drept criteriu pentru ascetismul tuturor monahilor. Mănat de ideea monahismului bazat pe posturi rigide și viață aspră (ceea ce, după cum s-a văzut, era contrar viziunii Sfântul Vasile cel Mare), episcopul face o mișcare ce se va dovedi total nefericită. Construiește la Blaj o a doua mănăstire baziliană, „Buna Vestire“. În aceeași localitate,

susținea Sfântul Vasile cel Mare, nu trebuie să existe două comunități baziliene, iar la Blaj, prin felul în care a acționat episcopul s-a demonstrat din păcate, că Marele Vasile a avut perfectă dreptate.

A doua mănăstire de la Blaj a fost construită foarte repede (din fondurile proprii ale episcopului) și, în patru ani, și-a primit călugării (1762). Episcopul a „făcut“ călugări 5 dintre elevii care nu împliniseră nici 16 ani. Viața din mănăstirea Buna Vestire a fost atât de austeră (în special în privința mâncării) încât unii dintre călugări au ajuns să fie foarte slăbiți și chiar să moară din acea cauză.

Dar erorile nu s-au sfârșit odată cu moartea episcopului Aron (1764). Succesorul său le-a continuat. Atanasie Rednic avea intenția, încă de la începutul episcopatului său, să reformeze viața bisericească și monahală. Rednic a pornit la drum cu unele idei moștenite de la Aron, așa încât un element important al reformei era, pentru el, postul strict, motiv pentru care l-a impus și la mănăstirea Sfânta Treime. Dar reforma lui Rednic a durat cât autorul ei a fost în viață (†1772). Urmașul său în scaunul episcopal, Grigore Maior, vrând să îndrepte lucrurile a relaxat postul, iar călugării au interpretat această relaxare așa cum au vrut, sărind în cealaltă extremă: viața monahală nu mai respecta nici măcar un minim de norme care să o califice ca atare. Starea aceasta de lucruri, peste care s-a suprapus atitudinea antimonală a lui Iosif al II-lea și spiritul de ordine al episcopului Bob, au dus monahismul bazilian unit pe marginea prăpastiei.

Conciliul provincial I al Bisericii Române Unite cu Roma (1872) i-a avut în vedere pe bazilieni și a luat anumite decizii cu privire la restaurarea Ordinului bazilian, iar Conciliul provincial II (1882) a stabilit ca deciziile să fie puse urgent în aplicare. Nimic din toate cele stabilite nu s-a tradus în fapt și nici măcar nu s-a încercat acest lucru. Tentative foarte timide de a se face ceva în spiritul hotărârilor Conciliilor provinciale se desprind din unele documente ale eparhiei de Lugoj de la începutul secolului al XX-lea. Episcopul de Lugoj a încercat atunci implementarea vieții baziliene la Prislop dar totul a fost un eșec, probabil și datorită primului război mondial.

În ciuda tuturor erorilor care s-au făcut în ce îi privește pe călugării bazilieni români uniți sau pe care le-au făcut ei înșiși în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, totuși aceștia nu au dispărut de tot din Biserica Română Unită cu Roma; au ajuns să fie o prezență ștearsă dar, fie și printr-un singur călugăr, continuitatea a existat. Aceasta era situația în ultimii ani ai secolului al XIX-lea, o situație tristă, disperată s-ar putea spune. Însă lucrurile aveau să se schimbe din rădăcină datorită „omului providențial“ care a fost părintele Maxim Aurel, călugăr Atanasie.

Plimbările pe coridoarele Seminarului teologic blăjean l-au făcut pe tânărul Aurel Maxim să mediteze la călugării bazilieni care odinioară trăiau și munceau acolo și, deasemenea să pășească pe urmele lor. După ce a avut un conflict de păreri cu mitropolitul Mihali a plecat la mănăstirea baziliană de la Máriapócs unde a intrat în călugărie. A parcurs toate treptele monahale și a fost hirotonit preot. Apoi a aderat la reforma dobromiliană și a reparcurs treptele monahale. A fost trimis la mănăstirea în care își începuse călugăria pentru a face reforma călugărească și acolo. Apoi a ajuns, în sfârșit, să implementeze reforma baziliană și la noi. De fapt nu a făcut altceva decât să confirme proverbul „omul sfințește locul“ întrucât atunci când a venit la Bixad (iunie 1925) era singurul bazilian unit reformat. I-a determinat și pe ceilalți călugări „vechi“ (care însă nu proveneau din familia baziliană unită blăjeană a călugărilor) să treacă prin reformă după care a dat o viață nouă mănăstirii de la Bixad.

Aici dreptatea morală și istorică impune o precizare foarte importantă. De la întemeierea Eparhiei de Gherla (1853) și până în 1930, mănăstirea Bixad s-a aflat pe teritoriul acelei eparhii, iar de atunci pe acela păstorit de episcopul Alexandru Rusu. Atât episcopul Iuliu Hossu cât și Rusu au înțeles foarte repede importanța „noilor“ bazilieni români uniți care își începuseră viața și activitatea pe teritoriile lor și i-au sprijinit și s-au folosit de potențialul lor. În schimb nici unul dintre ei nu a intervenit în problemele interne, călugărești, ale bazilienilor.

De îndată ce numărul lor a crescut și forțele le-au permis acest lucru, bazilienii au și început, din proprie inițiativă, să interacționeze cu societatea. Și au făcut aceasta cu un spirit de smerenie, cu echilibru și fără a se amesteca în vreun fel în problemele societății care nu îi priveau. Posibilitatea unor tineri provenind din familii sărace ca intrând în Ordin să studieze, chiar în străinătate, sau să învețe o meserie, a fost o primă modalitate de interacțiune a Ordinului cu societatea. Dar a existat interacțiune și în raport cu acea parte din societate care nu îmbrățișa viața călugărească: bazilienii s-au ocupat de nevoiași (copii ai familiilor sărace sau bătrâni). Bazilienii români uniți și-au dat seama că interacțiunea lor cu societatea trebuia să aibă în vedere și sufletul și intelectul omului simplu. Din acest motiv s-au ocupat și de misiuni pentru popor, de scris și tipărit. Publicațiile lor periodice „Cuvântul Adevărului“ și „Calendarul de la Bixad“ au fost pâinea poporului din zonă în ce privește accesul la informații religioase și laice.

Roadele unui trai în concordanță cu principiile îmbrățișate și predicate se reflectă, în cazul călugărilor, în principal în chemările la călugărie. La mai puțin de 10 ani de la începutul vieții monahale „noi“ la Bixad, acea mănăstire începuse să devină neîncăpătoare pentru bazilieni. Prin grija episcopului Rusu au putut să constituie o a doua comunitate în

mănăstirea de lângă Moisei. Episcopul Hossu le-a dat apoi în administrare mănăstirea Nicula, constituindu-se astfel o a treia comunitate. Cu o astfel de structurare precum și pentru a fi puși în acord cu legile Regatului României, bazilienii greco-catolici din România au fost ridicați la rangul de Provincie subordonându-se în acest fel direct conducerii generale de la Roma a Ordinului (iar conducerea generală era subordonată direct Papei). Prin grija mitropolitului de la Blaj bazilienii au mai primit și castelul de la Obreja, unde au întemeiat un orfelinat, iar la Cluj au primit spre administrare parohiile Calvaria (Mănăstur) și Bob (Centru). Au deschis deasemenea un Seminar monahal unde tinerii puteau studia, iar cei care doreau puteau îmbrățișa apoi viața călugărească pe care, aflându-se în Seminar, ajungeau să o cunoască foarte bine. În anul 1945 bazilienii au transferat orfelinatul la Turda și s-au dedicat îngrijirii orfanilor de război.

Desigur nu le-a fost ușor călugărilor să întrețină toate aceste structuri dar spiritul cu care făceau totul i-a ajutat în momentele dificile. Un asemenea moment, poate cel mai dificil, a fost acela al cedării Ardealului de Nord. Cu ajutorul Sfântului Scaun însă, și cu înțelegerea și colaborarea confrăților din Ungaria și Transcarpația, au reușit să facă față situației până când Ardealul de Nord a fost realipit României, iar Provincia baziliană română refăcută.

Nu la fel s-a întâmplat atunci când au ajuns comuniștii la putere. Un fapt important este de evidențiat. Am arătat mai sus că bazilienii români uniți au avut marea înțelepciune să nu iasă din sfera statutului lor de monahi amestecându-se în problemele sociale. Toate situațiile în care veneau în contact cu societatea le abordau de pe poziția de monahi, poziție pe care se mențineau „cu sfințenie“. Acest fel de a se raporta la societate călugării l-au respectat în mod cu totul special în privința politicii; nu au făcut politică niciodată, indiferent de guvernare sau de teritoriul în care se găseau. Cu toate acestea comuniștii i-au considerat dușmani, iar aceasta s-a datorat mai multor factori. În primul rând erau greco-catolici și se cunoaște bine ce aversiune au avut comuniștii față de acest cult (aversiune născută în raportul comuniștilor sovietici cu greco-catolicii din Galiția Ucraineană). Apoi, erau subordonați direct Papei și prin urmare de două ori „periculoși“. Dar mai erau la mijloc și factorii sociali direcți. Ca și în cazul multor oameni de valoare ai societății românești, monahii se ocupau de conștiințe, se ocupau de instruirea intelectuală, se ocupau de formarea oamenilor. Ori acesta era poate cel mai mare „păcat“ al lor în fața noii orânduiri. Trebuiau prin urmare eliminați. Călugării au observat faptul că spre aceasta tindea conducerea țării și, cu toate acestea, au continuat să se ocupe de toate structurile pe care le creaseră sau pe care le primiseră în administrare. S-au ocupat până în ultimul moment de ele deși tocmai grija față de acestea a furnizat autorităților represive elementele pe baza cărora să fie construite acuzele împotriva unora dintre cei de la conducerea bazilienilor uniți din România (printre

care și părintele Maxim, la momentul acela Superiorul peste toți bazilienii uniți din țară), și să ducă la arestarea lor în aprilie 1948. A urmat actul de la 1 octombrie 1948 de la Cluj după care comunitățile baziliene greco-catolice au fost împrăștiate, iar o parte dintre călugări arestați; cei rămași în libertate au mers la casele lor sau au devenit fugari ascunzându-se de autorități. Prima tentativă de desființare a comunității de la mănăstirea Bixad de către oamenii Siguranței s-a soldat cu un eșec (15 octombrie 1948) întrucât s-au lovit de o reacție foarte puternică a maselor de credincioși din zonă care s-au opus oricărei acțiuni a autorităților împotriva călugărilor pe care îi considerau „ai lor“. Evident însă că opoziția a fost repede înfrântă de aceeași Siguranță însoțită și de armată la a doua descindere la mănăstire (19 octombrie 1948).

Comuniștii își propuseseră să formeze „un om nou“, iar bazilienii se ocupau și ei de formarea umană dar într-o perspectivă complet opusă. În aceste condiții se poate spune că pentru comuniști era obligatoriu să-i înlăture din calea lor pe bazilienii.

A urmat perioada clandestinității și persecuției. Împreună cu alți reprezentanți ai cultului greco-catolic, călugării au suferit și ei. Cei mai activi bazilienii în rezistența greco-catolică au fost părinții Iulian Leon Manu și Augustin Silvestru Prunduș și din această cauză au și „plătit“ proporțional. Alți călugări au fost deasemenea închiși, unii cu condamnări, iar alții prin simple decrete ale Securității.

Părintele Manu s-a ascuns la Ploiești de unde se deplasa pe ascuns foarte mult la Cluj și la București ținând legătura cu călugării dar și cu preoții rezistenți. Cu Nunțiatura Apostolică a ținut legătura (până la închiderea ei în 7 iulie 1950) pentru a da informații și primi informații și anumite dispoziții pe linie bisericească, dar și pentru a prelua diferite sume de bani care erau apoi distribuite preoților și călugărilor din rezistență. Organele represive ale statului nu i-au dat de urmă timp de cinci ani (a fost arestat la 23 septembrie 1953).

Părintele Prunduș a fost legătură între părintele Manu și călugări. A multiplicat și distribuit manifeste împotriva trecerii greco-catolicilor cu forța la ortodocși. Pentru aceasta a fost condamnat prima dată. După eliberare și-a reluat activitatea de rezistență în paralele cu munca „oficială“ în societate. Pentru activitatea clandestină greco-catolică a fost din nou arestat.

O serie de evenimente petrecute în blocul sovietic, între care moartea lui Stalin (5 martie 1953), au dus la o reducere a durtății represiunii ceea ce a atras după sine apariția unor speranțe privitoare la relegalizarea greco-catolicismului. În această atmosferă au fost începute pregătirile în rândurile bazilienilor pentru hirotonisirea unei noi generații de preoți (Sabău, Crișan, Micu). Totodată s-a încercat și „fortarea mâinii“ guvernului pentru

recunoașterea existenței *de facto* a Bisericii Unite cu Roma prin celebrarea Liturghiei din fața bisericii „Piașiștilor“, celebrarea organizată și cu concursul bazilienilor între care principalul a fost părintele Prunduș. Celebrarea nu a făcut altceva decât să declanșeze un nou val de arestări în rândurile greco-catolicilor și ale bazilienilor. Deși închis în patru rânduri cu condamnări însumând circa 10 ani de închisoare, părintele Prunduș a supraviețuit regimului. Nu același lucru s-a întâmplat cu părintele Manu, mort la Gherla în timpul celei de-a doua perioade de detenție. Au mai fost condamnați și alți bazilieni activi din rezistență dar cu toții au supraviețuit (Sălăgianu, Bal, Avram, Micle, Sabău, Crișan, Arieșan, Pop, Biriș, ș.a.). Cu excepția câtorva călugări cu foarte mică vechime în monahism (este vorba de unitați ca număr), toți ceilalți bazilieni au rămas fermi pe poziție nu numai ca greco-catolici ci și ca monahi ceea ce demonstrează cât de bună fusese calitatea formării dar și a vieții lor.

La începutul anului 1962 situația mondială a făcut să aibă loc o schimbare de optică sovietică și, pe acest fond, doi ani mai târziu au avut loc schimbări de viziune politică și în România. În raport cu rezistența greco-catolică, și nu numai, s-a trecut la o etapă de toleranță. Preoții și călugării rezistenți erau urmăriți și amenințați, fără însă a mai fi judecați, condamnați ori torturați. Atmosfera permițându-le acest lucru călugării au căutat să devină mai activi dar au putu să facă acest lucru doar pe tărâm religios particular. În anii toleranței (1964-1989) s-a evidențiat din nou părintele Prunduș care, pe lângă munca de conducător clandestin al Diecezei de Cluj-Gherla, o făcea și pe aceea de coordonator al bazilienilor, în special pentru cei de la Cluj și din împrejurimi. A fost reluată ideea pregătirii călugărilor pentru preoție pentru a asigura continuitatea dar și asistența spirituală pentru credincioșii greco-catolici care „se menținuseră pe poziție“. Au fost făcute cursuri de teologie clandestine și foarte mulți călugări au fost hirotoniți preoți în special în anii '70. Rar și doar în anii '80 călugării și alți preoți greco-catolici clandestini au trecut unele manifestări oarecum publice și în număr mai mare (în special cu ocazia unor înmormântări). Securitatea se limita la a-i urmări, a-i chema la sediu pentru discuții sau amenințări și atât. Atitudinea autorităților fiind tot mai permisivă, începând din a doua jumătate a anilor '80 s-a încercat a se face un pas înainte prin trimiterea de tineri călugări la Roma cu scopul declarat de a face studii laice, iar cel nedeclarat pentru formare teologică. „Creierul“ acțiunii a fost din nou părintele Prunduș. Au plecat atunci trei bazilieni și un tânăr ce nu era călugăr.

Dea lungul întregii perioade de clandestinitate călugării au ținut legătura cu episcopii greco-catolici cât de strâns au putut, deplasându-se nu de puține ori acolo unde aceștia își aveau domiciliul obligatoriu. La Cluj, câțiva dintre călugări au ținut legătura cu tinerii intelectuali greco-catolici.

Indubitabil bazilienii nu s-au putut implica în toate problemele în care starea lor le-ar fi permis să o facă. În plus poate tocmai faptul că s-au implicat mereu proporțional cu puterile lor în așa fel încât să nu uite de călugărie (cum s-a întâmplat cu ramura blăjeană) i-a ajutat să se dezvolte sănătos. Componenta critică a studiului mă obligă însă la final să semnalez câteva domenii în care bazilienii nu au fost implicați în perioada analizată fără a da o judecată de valoare asupra faptului și nici asupra cauzelor. În seminariile diecezane bazilienii uniți nu au fost prezenți nici ca profesori și nici ca părinți spirituali și nici în vreo curie episcopală pentru diferite servicii de natură administrativ-ecclesiastică. Nu a mai fost numit nici un episcop care să provină din rândurile călugărilor –bazilieni sau nu– (singura excepție a fost la Roma unde Vasile Cristea, preot greco-catolic din Ordinul Augustinienilor Asumpțiunii a fost numit în anul 1960 episcop pentru greco-catolicii români din diaspora). Bazilienii nu au fost implicați în păstoria vreunei comunități din diaspora (au făcut tentative părinții Leon Manu ca bazilian „vechi“ în anii '20 și Miron Moldovan ca bazilian reformat emigrat în S.U.A. în 1973, dar ambele tentative au eșuat). Primul, s-a arătat în lucrare, a revenit în țară în timp ce al doilea a continuat să trăiască în S.U.A. între bazilieni ucrainieni de acolo, revenind în țară după schimbările din România din 1989. Dealtfel nici Biserica Română Unită nu a fost prea bine reprezentată în diaspora.

Pentru a încheia într-o notă pozitivă se poate afirma cu toată convingerea că bazilienii uniți români în raportul lor cu societatea în perioada 1918 – 1989 au trăit din plin potrivit spiritului Sf. Vasile cel Mare întrucât au fost mereu atenți pentru a fi prezenți acolo unde era nevoie de ei potrivit vremurilor. Figurile cele mai de seamă de bazilieni români uniți care s-au distins în mod deosebit în perioada studiată au fost părinții: Atanasie Maxim, Leon Manu, Gheorghe Marina și Silvestru Prunduș. Ultimii trei, dar și ceilalți bazilieni au acceptat să se înscrie în curentul de autoreformare al bazilienilor uniți din România, curent pornit de părintele Manu. Cu toții au plecat dintre noi dar spiritul lor dăinuie prin felul în care și-au trăit viața călugărească și crezul religios atât în vremurile liniștite cât și în cele tulburi.

Bazilienii români uniți așadar din perioada de care s-a ocupat prezentul material s-au înscris foarte bine în descendența predecesorilor care s-au autoreformat și s-au implicat în social.

CUPRINS

INTRODUCERE, 1

MONAHISMUL ȘI ORDINUL SF. VASILE CEL MARE ÎN BISERICA UNIVERSALĂ, 9

Aspecte generale cu privire la apariția ascetismului creștin, 9

Răspândirea ascetismului creștin primitiv, 12

Ascetismul în Asia Mică, 12

Caracteristicile vieții ascetice potrivit Sf. Vasile. Coordonata socială a acestei vieți, 14

Evoluția și răspândirea monahismului după „reformele“ Sf. Vasile cel Mare, 20

Caracteristicile vieții monahale restructurate de Teodor Studitul, 25

Extinderea creștinismului și a monahismului bizantin în teritoriile slave și îndeosebi în cele ruse, 27

Marea schismă de la 1054 și situația monahismului la începutul celui de-al doilea mileniu, 28

Monahismul kieviaan, 30

Monahismul din zona Ucrainei de astăzi după unirea cu Roma, 33

Începuturile structurării Ordinului și importanța activității călugărilor, 33

Cea mai importantă reformare a bazilienilor uniți, 37

Ucraina subcarpatică și călugării bazilieni, 37

MONAHISMUL PE TERITORIUL ROMÂNESC ACTUAL ȘI ORDINUL SF. VASILE CEL MARE ÎN BISERICA ROMÂNĂ UNITĂ CU ROMA, 39

Începuturile vieții ascetice pe teritoriul de astăzi al României, 39

Monahismul românesc de la marea schismă până la unirea cu Biserica Romei, 40

Monahismul în contextul unirii românilor din Transilvania cu Biserica Romei și evoluția sa ulterioară, 42

Poziția reprezentanților Bisericii Române Unite cu Roma în raport cu situația bazilienilor la sfârșitul sec. al XIX-lea, 47

Primele contacte ale unor bazilieni români cu reforma dobromiliană, 49

Încercarea de a reforma și în România viața monahală baziliană greco-catolică, 51

Conacul lui Pásztor de la Tur o problemă spinoasă cu unele consecințe favorabile pentru bazilieni, 52

ORDINUL SF VASILE CEL MARE ȘI SOCIETATEA DE LA DESĂVÂRȘIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN PÂNĂ LA SFÂRȘITUL ANULUI 1947, 55

Principalele momente din viața Ordinului în contextul schimbărilor geopolitice din prima jumătate a sec. al XX-lea în teritoriile în care își avea comunitățile, 55

Situația bazilienilor în România până la începutul vieții călugărești reformate la Bixad, 60

Mănăstirea de la Bixad. Un început nou pentru o viața călugărească baziliană greco-catolică românească profund transformată, 63

Rolul social al vieții călugărești la mănăstirea Bixad, 67

Alte activități sociale ale bazilienilor de la Bixad și în special munca în domeniul difuzării cuvântului scris, 70

Noua Eparhie a Maramureșului și călugării bazilieni, 72

Reluarea colaborării episcopului Iuliu Hossu cu bazilienii, 74

Situația conflictuală a bazilienilor din România în raport cu Concordatul. Înființarea Provinciei baziliene române, 77

Mitropolia blăjeană și bazilienii. Reluarea unei colaborări istorice. Orfelinatul de la Obreja, 81

Două vizite însemnate la mănăstirea de la Bixad, 84

Bazilienii greco-catolici români în perioada celui de-al doilea război mondial. Divizarea Provinciei, 85

Reactivarea mănăstirii de la Prislop, 85

Provincia baziliană din România și cedarea Ardealului de nord, 86

Ordinul bazilian în perioada postbelică, 92

Mutarea orfelinatului de la Obreja la Turda, 92

Un nou semn de apreciere a bazilienilor de către Episcopul Hossu, 93

Refacerea Provinciei Ordinului Sf. Vasile cel Mare din România după reîntregirea Transilvaniei, 94

Mutarea noviciatului de la Obreja la Bixad și apoi la conacul Pásztory, 96

Colaborarea episcopului Hossu cu bazilienii ajunge la punctul culminant.

Intrarea unor preoți seculari de la Cluj în Ordin. Bazilienii primesc în administrare parohia „Bob“ din centrul Clujului, 97

Aspecte din viața și activitatea bazilienilor care au avut o influență decisivă asupra viitorului Ordinului, 98

Două tipuri de probleme care i-au făcut pe bazilienii să devină vulnerabili în fața autorităților comuniste, 104

Concluzii, 108

EVENTIMENTELE CARE AU PRECEDAT ÎNCHIDEREA MĂNĂSTIRILOR ORDINULUI SFÂNTULUI VASILE CEL MARE, DESFIINȚAREA ORDINULUI DE CĂTRE AUTORITĂȚILE COMUNISTE ȘI ÎNCEPUTUL CLANDESTINITĂȚII CĂLUGĂRILOR BAZILIENI GRECO-CATOLICI, 110

Contextul în care s-a produs eliminarea de pe scena vieții publice a Ordinului bazilian din România, 110

Pe plan internațional, 110

Pe plan intern, 112

Momentele cele mai importante din evoluția raporturilor Biserica Română Unită cu Roma - Biserica Ortodoxă Română - autoritățile laice în România din 1918 până la așa-zisa revenire a uniților la ortodoxie, 114

Primele acțiuni ale autorităților comuniste împotriva călugărilor bazilieni, 117

Aspecte importante legate de desfășurarea investigațiilor în cazul demarat la Mănăstirea de la Bixad, 124

Diferitele reacții pe care le-au avut bazilienii și societatea în preajma acțiunilor concrete de dizolvare forțată a Bisericii Române Unite cu Roma și a Ordinului Sfântului Vasile cel Mare, 129

Acțiunile întreprinse de părintele Leon Manu în preajma integrării forțate a greco-catolicilor în Biserica ortodoxă și imediat după acel act, 129

Reacția la Mănăstirea Bixad, 135

Încetarea vieții călugărești baziliene la Mănăstirea Moisei, 147

Situația de la Mănăstirea Prislop, 148

Opoziția față de „unificare“ la Biserica Bob și la Catedrala „Schimbarea la față“ din Cluj, 149

Alte reacții ale bazilienilor în cursul anului 1948 față de desființarea Bisericii Române Unite cu Roma și a Ordinului Sfântului Vasile cel Mare din România, 152

Dispariția părintelui Teodosie Bonteanu, 160

Situația Ordinului la sfârșitul anului de cotitură 1948, 161

Concluzii, 164

CĂLUGĂRII BAZILIENI ÎN PERIOADA CLANDESTINITĂȚII ȘI RAPORTUL LOR CU SOCIETATEA (1949 – 1989), 168

Perioada represiunii (1948 – 1964), 169

Soarta celor arestați în 1948, 169

Situația preoților-călugări Sălăgianu și Bobb, 171

Activitatea clandestină greco-catolică dirijată de ieromonahul Manu Leon și acțiunile clandestine ale călugărilor bazilieni rezistenți, 177

Părintele Leon Manu și călugării bazilieni clandestini, 180

Acțiunile părintelui Leon Manu pentru susținerea preoților greco-catolici rezistenți, 188

Legăturile părintelui Manu Leon cu Nunțiatura Apostolică, 190

Prima reținere, arestare, condamnare și eliberare a părintelui Manu, 193

Regruparea bazilienilor clandestini. Acțiunile acestora de susținere a Bisericii Române Unite cu Roma și adaptarea, în paralel, la noua lor condiție de viață, 194

Pregătirea teologică clandestină a unor bazilieni pentru a deveni preoți, 202

Cazul părintelui Aștileanu Vasile Benedict, 205

Sprijinul acordat de bazilienii rămași în libertate confratilor închiși, 206

Schimbările din blocul sovietic după dispariția lui Stalin, 207

Ațiunile având ca scop cultivarea conștiinței greco-catolice și relegalizarea Bisericii Române Unite cu Roma, 208

Legătura bazilienilor cu intelectualitatea greco-catolică clujeană, 210

Aspecte legate de bine-cunoscuta celebrare din fața Bisericii „Universității“, 212

Perioada toleranței (1964 – 1989), 218

Concluzii, 223

CONCLUZII GENERALE, 224

ANEXE, 238

Selecție de date biografice ale unor călugări ai Ordinului Sf. Vasile cel Mare din România, 238

Scurt istoric al mănăstirilor din România în care au funcționat comunități baziliene greco-catolice în perioada studiată, 258

Mănăstirea de la Bixad, 258

Mănăstirea de la Moisei, 258

Mănăstirea de la Nicula, 259

Mănăstirea de la Prislop, 260

Selecție de documente reprezentative, 261

Abrevieri, 334

BIBLIOGRAFIA, 337

INDICE DE NUME PROPRII, 344

CUPRINS, 358